

Sociálna pomoc a princípy jej poskytovania na úrovni lokálneho spoločenstva

Vašečka Imrich, ČR

Abstrakt. *Autor formuluje predstavu o princípoch sociálnej pomoci rómskym sociálne vylúčeným zoskupeniam, ktorými by sa mali riadiť orgány územnej samosprávy pri tvorbe a realizovaní svojej lokálnej sociálnej politiky. Tieto princípy odvodzuje z charakteristík súčasného systému sociálnej pomoci a z negatívnych a pozitívnych príkladov riešení problémov týchto zoskupení v ČR.*

Kľúčové slová: *Garantovanie minima existencie, integrácia spoločnosti, sociálna pomoc, sociálne vylúčené rómske zoskupenia, súdržnosť spoločnosti.*

Napriek doterajším snahám sa zatiaľ nepodarilo nájsť spôsob, ktorý by účinne bránil vytváraniu sociálne a územne izolovaných zoskupení sociálne odkázaných rómskych rodín. V týchto zoskupeniach sa tiež nepodarilo zabrániť zneužívaniu systému sociálnej ochrany, šíreniu sociálnej patológie ani aktivizovať členov týchto zoskupení k svojpomoci. V danej súvislosti je namieste otázka, aké princípy sociálnej pomoci sú v súčasnosti aktuálne vo vzťahu k zoskupeniam sociálne odkázaných rómskych rodín.

Sociálna pomoc

Až do prelomu 19. a 20. storočia chudobinská starostlivosť bola v zásade jedinou formou pomoci chudobným zo strany verejnej správy. S postupným zavádzaním a rozširovaním *welfare state* rástla nádej, že realizácia povinného sociálneho zabezpečenia, vrátane štátnej garancie minimálnych sociálnych štandardov a rozsiahlej ponuky sociálnych služieb zlikviduje chudobu. Nádej sa nenaplnila a v 70. a najmä 80. rokoch sa začali hľadať nové prístupy a riešenia. Vychádzali zo skutočnosti, že sa zmenil charakter chudoby a poskytovanie iba sociálnych dávok a sociálnej starostlivosti nestačí na boj s chudobou. Základom nových prístupov sa stalo presvedčenie, že človek má právo nielen na pomoc zo strany spoločnosti na úrovni minima existencie, ale aj na to, aby táto pomoc neznamerala riziko tzv. pasce chudoby a aby rešpektovala jeho ľudskú dôstojnosť. Za cieľ sociálnej pomoci sa začala považovať taká pomoc, ktorá napomáha svojpomoci. Toto presvedčenie vychádzalo z hnutia ľudských práv (pozri Gewerith 1981 a Lomasky 1984) a zo zmien v chápaní ľudskej dôstojnosti (pozri Golinowska 1994: 168).

Rastúca chudoba v rozširujúcich sa lokálnych etnických spoločenstvách však ukázala, že na ceste od pasívnej starostlivosti k aktivizujúcej pomoci bude potrebné prekonať nielen problém nedostatočných príjmov a nezamestnanosti, ale najmä problém sociálnej exklúzie. Znamená to ochrániť ľudí pred sociálnym vylúčením ako príčinou novej podoby chudoby a rozvinúť politiku integrácie (pozri: Vztahy... 1991). Koncom 90. rokov sa tieto zmeny zavrhli formulovaním sociálnej pomoci ako nástroja na posilnenie sociálnej súdržnosti spoločnosti (pozri: Rozmanitost... 2000).

Poskytovať sociálnu pomoc preto znamená nielen garantovať takú pomoc na úrovni minima existencie, aby aktivizovala k svojpomoci, ale poskytovať aj pomoc v integrácii do spoločnosti a vytvárať tak podmienky na posilnenie sociálnej súdržnosti spoločnosti.

Garantovanie práva na minimum existencie sa spája s vyriešením troch problémov - kto má toto právo garantovať, čo má pre to urobiť a aké postupy zvolíť (Golinowska, 1994). Ak hovoríme o tom, KTO má toto právo garantovať, ide o zásadu subsidiarity. Podľa tejto zásady zodpovednosť za poskytnutie pomoci majú v prvom rade skupiny, v ktorých človek

realizuje väčšinu svojich sociálnych vzťahov a činností – hlavne rodina a lokálne spoločenstvo. Až následne prechádza zodpovednosť na vzdialenejšie okruhy, na inštitúcie. Existujú ale dôvody na hľadanie okruhu zodpovedných za zabezpečenie minima existencie iba v inštitúciách a nie v skupinách pospolitostného typu. V súčasnej spoločnosti už iba inštitúcie dokážu účinne garantovať univerzálnosť práva na minimum existencie, zabezpečiť stabilný príviv potrebných prostriedkov, legitimizovať potrebu pomoci pre všetkých, aj exkludovaných členov spoločnosti a delegovať požiadavky na pomoc na vyššiu úroveň, ak nižšia už nie je v stave pomoc poskytnúť. Na druhej strane ale nie je možné rodinu a lokálne spoločenstvo zbaviť zodpovednosti za pomoc svojim členom. Pri uplatňovaní zásady subsidiarity sa preto nedá jednoznačne stanoviť, ktorý okruh by mal niesť zodpovednosť a garantovať minimum existencie.

Problém preto stojí inak. Ak zásada subsidiarity obmedzuje svojvoľnosť pri poskytovaní sociálnej pomoci, potom na lokálnej úrovni treba zabezpečiť spoluprácu všetkých aktérov sociálnej scény tak, aby vytvorili prvú rovinu garancie minima existencie a aby táto pomoc bola individualizovaná, rešpektovala kultúrne odlišnosti a bola dostatočne dlhodobá.

V prípade sociálne odkázaných rómskych rodín sa tento problém komplikuje. Často nie sú integrované v spoločnosti a adaptované na požiadavky modernej civilizácie a kultúry a navyše často vytvárajú lokálne etnické spoločenstvá izolované územne aj sociálne. Intervenujúce organizácie a inštitúcie pritom dnes už nemôžu v rámci pomoci narúšať vnútornú integritu týchto rodín a snažiť sa o ich asimiláciu. Musia preto rešpektovať ich kultúrnu odlišnosť, zohľadňovať osobitosť individuálnych prípadov a orientovať sa na dlhodobé pôsobenie. Tieto nároky, okrem dlhodobého pôsobenia, najlepšie spĺňajú nevládne nezávislé organizácie. Nemôžu však garantovať to hlavné - minimum existencie. Takúto garanciu môžu poskytnúť iba inštitúcie verejnej správy, ktoré majú trvale prístup k prostriedkom a sú schopné zabezpečiť kontinuitu používaných postupov. Inštitúcie majú však spravidla problém s rešpektovaním kultúrnych odlišností, s jedinečnosťou jednotlivých prípadov a s uplatňovaním neštandardných postupov. Spolupráca všetkých typov aktérov lokálnej sociálnej scény je v danom prípade nevyhnutná.

Ak hovoríme o tom, ČO je potrebné urobiť, aby bolo možné minimum existencie garantovať, hovoríme o podmienkach, ktoré je potrebné vytvoriť, aby človek bol schopný uspokojovať svoje potreby. Prvou podmienkou je mať schopnosť a možnosť pracovať a druhou je mať možnosť zabezpečiť sa pre prípad neschopnosti pracovať. Právo na zabezpečenie minima existencie je teda zároveň právom na prácu. S. Golinowska (1994: 170) upozorňuje v tejto súvislosti, že ak sa právo na prácu podriadi právu na zabezpečenie minima existencie, práca prestane byť podmienkou príjmu a väzba medzi obidvomi týmito právami sa naruší. Pokiaľ právo na prácu a právo na minimum existencie nie sú jasne prepojené, dochádza nielen k narušeniu rovnováhy verejných financií, ale aj k tomu, že v spoločnosti sa utvárajú nárokovo – požadovačné postoje a politici sa sústreďujú viac na programy redistribúcie ako na programy vytvárania nových pracovných miest.

Problém témy, ktorú riešime, preto je, ako prepojiť právo na minimum existencie a právo na prácu v situácii štrukturálnej nezamestnanosti a v situácii nízkej úrovne ľudského kapitálu sociálne odkázaných rómskych rodín.

Ak hovoríme o tom AKO postupovať, aby bolo možné zabezpečiť právo na minimum existencie, ide o také právne a inštitucionálne riešenia, ktoré umožnia, aby toto právo malo nárokovateľný charakter. Takým riešením je koncepcia garantovaného životného minima. Životné minimum slúži o.i. ako kritérium poskytovania dávok sociálnej starostlivosti a štátnej sociálnej podpory. Problém vzniká vtedy, ak jednu skupinu takto odvodené dávky stimulujú k

uchádzaniu sa o prácu a inú nestimulujú, pretože pre jej evidentne nižšie životné nároky výška aktuálnych sociálnych dávok plne uspokojuje jej sociálne potreby. Problém vzniká tiež vtedy, ak sociálne odkázaná rodina nepoužíva svoj sociálny príjem hospodárne a keď základné potreby uznané spoločnosťou neuspokojuje.

Princípy pre zostavovanie nediskriminačných projektov a programov integrácie sociálne vylúčených rómskych zoskupení.

Na základe charakteristiky sociálnej pomoci a na základe negatívnych a pozitívnych príkladov riešení týchto problémov v ČR (Vašečka, Veldová, 2004) je formulovaný tento návrh princípov úspešného riešenia tzv. rómskeho problému na lokálnej úrovni. Princípy sú v súlade s charakteristikou sociálnej pomoci rozdelené do 3 skupín: princípy zamerania sociálnej pomoci, princípy legitimacy poskytovania sociálnej pomoci a princípy implementácie opatrení sociálnej pomoci v rámci politiky integrácie.

Princípy zamerania

Jedná sa o princípy, ktoré orientujú úsilie a prostriedky na odstránenie základných príčin sociálneho vylúčenia problémových rómskych komunít.

► Princíp destigmatizácie

Tento princíp reaguje na tradičnú stigmatizáciu Rómov a umožňuje ju prekonávať. Vytvára tým dôležitú podmienku tiež pre prekonanie pasce sociálnej závislosti na sociálnych dávkach. Znamená individuálne posúdenie každého jednotlivého prípadu sociálneho vylúčenia a sociálnej odkázanosti. Neumožňuje tým potvrdzovanie stereotypu, podľa ktorého každý Róm je potenciálny príživník, ktorý nemá záujem udržiavať a zvyšovať svoje šance uplatniť sa na trhu práce. Cieľom je rovný prístup k udržiavaniu a zvyšovaniu kvalifikácie a rovný prístup na legálny trh práce. Aby každý sociálne vylúčený a sociálne odkázaný mal k tomuto cieľu reálny prístup, musia byť splnené dve podmienky. Možno ich považovať za nástroje tohto princípu:

- a. Musia byť k dispozícii pracovné miesta (taktiež dotované z verejných zdrojov, napríklad verejne prospešné práce) a reálna možnosť rekvalifikácií ako nástroja na udržanie kontaktu s pracovným trhom;
- b. Každý musí mať prístup ku kvalifikovanej sociálnej práci ako nástroju udržania kontaktu s majoritným spoločenstvom.

Úspešné použitie týchto nástrojov závisí najmä od majority. Za kritérium úspechu možno považovať situáciu, keď sociálne vylúčení zvyšujú a udržujú svoje šance uplatniť sa na trhu práce. O tom, že tento princíp je možné s úspechom použiť svedčí napríklad Romprojekt Valašské Meziříčí, ako aj mnohé iné.

► Princíp desegregácie

Princíp reaguje na existujúcu územnú a sociálnu izoláciu problémových rómskych územných zoskupení. Umožňuje zvyšovať sociálnu súdržnosť lokálneho spoločenstva ako celku. Desegregácia, resp. až „degetoizácia“ znamená, že neexistuje jediné problémové rómske zoskupenie, ktorému nie je venovaná pozornosť a pomoc. Skúsenosti ukazujú, že vo vzťahu k týmto zoskupeniam nie je možné postupovať štandardne, ale úroveň a zameranie pomoci by sa mali odvíjať od výsledkov uplatnenia princípu zásluhovosti. V súlade s tým by uplatnenie princípu desegregácie malo znamenať uplatňovanie adekvátnych štandardov sociálneho bývania vo vzťahu k jednotlivým rodinám sociálne vylúčených, adekvátnych štandardov infraštruktúrnej vybavenosti vo vzťahu k celej komunite sociálne vylúčených a

adekvátnych podmienok pre účasť členov komunity na živote lokálneho spoločenstva. Adekvátnosť by mohla mať, v závislosti na uplatnení princípu zásluhovosti, podobu alebo minimálnych štandardov, alebo sociálnych štandardov. Minimálne štandardy znamenajú zabezpečenie úrovne existenčného prežitia, sociálne štandardy znamenajú spoločensky prijateľnú úroveň vybavenosti. Tento princíp nie je možné v súčasnosti naplno uplatňovať, legislatíva umožňuje iba selektívne uplatnenie (napríklad projekt dobrovoľnej práce dlžníkov nájomného pre mesto Roudnice nad Labem, alebo projekt komunitného bývania v Brne a podobne).

► Princíp demokratizácie

Založený je na tom, že pomoc by mala byť poskytovaná zodpovedne, a to obojstranne. Majorita svojou pomocou nemá oslabovať, ale posilňovať vôľu sociálne vylúčených rómskych komunít k svojpomoci a tieto komunity by pomoc mali prijímať ako pomoc a nie ako sociálne zaopatrenie. Znamená to, že sociálne vylúčení jedinci, rodiny a celé komunity sa stále vo väčšej miere budú vymaňovať zo stavu sociálnej nesuverenity a exklúzie svojou vlastnou činnosťou a stále menej im k tomu bude potrebná vonkajšia pomoc majority. Pomoc sa zároveň bude meniť vo vzájomnú otvorenú komunikáciu a spoločné riešenie spoločných problémov. Nástrojom je najmä postupné zavádzanie samosprávy v tých sociálne vylúčených rómskych komunitách, kde k tomu budú sociálnou prácou vytvorené podmienky. Prvé pozitívne príklady je možné nájsť v Brne - projekt *Komunitní bydlení*, v Ostrave – projekt vzájomného soužití, ale najmä v Pardubiciach). Podmienkou úspešnosti je nielen rastúca vzájomná dôvera, ale najmä rešpekt zo strany majority k ľudskej dôstojnosti a etnickým odlišnostiam v rómskych komunitách a zo strany komunít rešpektovanie zásad, hodnôt a pravidiel občianskej spoločnosti.

Princípy legitimacy

Ide o princípy, ktoré vychádzajú zo zásady sociálnej spravodlivosti a umožňujú tak udržiavať sociálnu solidaritu. Legitimizujú tým poskytovanie pomoci zo strany verejnej správy.

► Princíp zákonnosti

Princíp vytvára možnosť, aby pomoc mohla byť zmysluplne poskytnutá a aby končila v rukách tých, ktorí ju potrebujú. Vychádza z nutnosti dodržiavať a vynucovať si dodržiavanie zákonnosti bez výnimky a bez akéhokoľvek meškania. Platí, že tam, kde sa nedodržiavajú zákony a kde nie je vôľa a sila vynútiť si rešpektovanie zákonov a nariadení orgánov verejnej správy okamžite, dochádza k zneužívaniu pomoci, resp. až k tomu, že poskytovaná pomoc končí v rukách úžerníkov a špekulantov. Uplatnenie tohto princípu znamená, že obec pozorne monitoruje prípady nedodržiavania zákonnosti a všetci zúčastnení okamžite signalizujú a riešia vznikajúce problémy tak, aby neprerástli do rozmerov, kedy prakticky už nie je priestor na riešenie ich príčin (napríklad neplatičstvo riešiť nástrojmi sociálnej práce okamžite, aby u rodín nevznikali niekoľkomesačné dlhy, ktoré sa z aktuálnych sociálnych príjmov už nedajú splatiť, aby porušovanie zásad hygieny neohrozovalo zdravie verejnosti, podobne v prípade ochrany životného prostredia, bezpečnosti a podobne). Nerešpektovanie uvedeného princípu zodpovednými inštitúciami oslabuje sociálnu solidaritu na strane majority a vytvára situáciu, kedy sa už nedá zabrániť vyst'ahovávaniu nájomníkov, exekúcii ich majetku a následne vytváraníu problémových rómskych zoskupení. Majorita sa tak utvrdzuje vo svojich stereotypoch a stigmatizácii sociálne vylúčených rómskych komunít a tieto komunity zase v presvedčení o svojej diskriminácii. Klasickým príkladom tohto postupu bol vznik Matičnej ulice v Ústí nad Labem a klasickým príkladom opačného postupu

bol príbeh komunitného bývania v Bratislavskej ulici v Brne. Ako príklad môže slúžiť tiež projekt zriaďovania funkcií domovníkov v problémových lokalitách v Náchode, ktorý svedčí o tom, že je normálne, keď na dodržovanie poriadku niekto dozerá.

► **Princíp zásluhovosti**

Princíp je založený na tom, že každú pomoc z verejných zdrojov, ktorá je vyššia ako nevyhnutné minimum, je možné poskytnúť iba v takom prípade, keď zo strany prijímateľa pomoci sú recipročne splnené konkrétne, transparentní a verejne známe kritéria poskytnutia tejto pomoci. Napríklad pomoc na úrovni sociálneho štandardu bývania by z verejných zdrojov mala byť prístupná iba pre tých jednotlivcov a rodiny, ktoré dlhodobo dodržujú stanovené pravidlá (kritéria) a je u nich záruka reciprocity poskytovanej pomoci (dodržovanie platobnej disciplíny, neničenie majetku, nekonfliktné spolužitie a podobne). Princíp umožňuje poskytovať pomoc individuálne a selektívne. Pre tých, ktorí pomoc využívajú k prekonaniu sociálneho vylúčenia, by v súlade s princípom zásluhovosti mala byť poskytovaná v nevyhnutnom rozsahu. Pre tých, ktorí túto pomoc nevyužívajú v súlade s jej cieľom, by pomoc mala byť poskytovaná v súlade s princípmi ľudských práv na minimálnej možnej úrovni. Sociálna práca by im ale mala byť nápomocná pochopiť a akceptovať ciele integrácie. Niektoré z prezentovaných projektov svedčia o úspešnosti tohto prístupu a o tom, že určitý priestor pre jeho uplatnenie vytvára taktiež súčasná legislatíva.

► **Princíp zodpovednosti**

Vo vzťahu k dominujúcej majorite tento princíp znamená, že majorita sa snaží byť otvorená potrebám a názorom členov problémových rómskych územných zoskupení a zrieka sa monopolu na vyjadrovanie záujmov a potrieb týchto ľudí, ako aj monopolu popularizovať v týchto zoskupeniach výlučne vlastný systém hodnôt a noriem. Pre členov týchto zoskupení princíp zodpovednosti zase znamená, že vo verejnom priestore nevystupujú ako členovia rodinných komunit, ale v roli občanov, a že tieto zoskupenia organizujú svoj vnútorný skupinový život na báze občianskej rovnosti, solidarity a demokracie. Príklady toho, že rešpektovanie názorov a potrieb členov komunity, schopnosť načúvať im a udržiavať otvorenú a rovnocennú komunikáciu je podmienkou úspešného projektu, sú všetky uvedené projekty sociálnej práce realizované neštátnymi neziskovými organizáciami.

Princípy implementácie

Jedná sa o princípy, ktoré pomáhajú ukotviť prostriedky a nástroje integrácie v činnostiach riadenia.

► **Princíp primeranosti**

Princíp je založený na tom, že pre riešenie každého problému je nevyhnutné sústrediť také množstvo prostriedkov a času, ktoré zodpovedajú jeho zložitosti. Problém sociálneho vylúčenia rómskych komunit je problémom komplexným a dlhodobým. Použitá sociálna intervencia by preto mala byť koncentrovaná na najdôležitejšie problémy, problém zamestnanosti, bývania a na odstránenie najakútnejších infraštruktúrnych nedostatkov v rómskych enklávach s dôrazom na zvýšenie sociálneho kapitálu jednotlivcov a sociálneho potenciálu celej komunity. Primeranosť znamená tiež intenzívnosť pôsobenia použitých nástrojov - v krátkom čase je nevyhnutné prekonať kritickú hranicu (vôle, organizačného úsilia, financií, materiálnych prostriedkov), za ktorou sa pôvodný problém bude už zmenšovať. Tento charakter majú zatiaľ projekty v Pardubiciach, projekty brnenského Dromu, ostravského Vzájemného soužití a v komunitě Dobrá voda pri Toužimi.

► Princíp partnerstva

Princíp reaguje na skúsenosť, že na realizáciu každého úspešného projektu sa podieľali, aj keď rozdielnou mierou, všetci relevantní aktéri v lokalite, štát, samospráva, neštátne neziskové organizácie. Úspešné projekty sa často vyznačujú taktiež tým, že hlavnú iniciatívu má neštátna nezisková organizácia, samospráva koordinuje činnosti v rovine horizontálnej a štátne inštitúcie v rovine vertikálnej. Je to samozrejme ideálny stav, ale to nič neuberá na skúsenosti, že úspech je výsledkom nie iba aktivity a dobrej vôle, ale tiež spolupráce a koordinácie úsilia a prostriedkov zainteresovaných subjektov v rovine horizontálnej (obce a regióny vzájomne a v ich rámci jednotlivé organizácie a iní aktéri), ako aj vertikálnej (obce, regióny, ministerstvá, orgány EÚ, resp. organizácie, obce z iných krajín). Predpokladá to najmä schopnosť orgánov územnej samosprávy kolektívne koordinovať spoločné úsilie všetkých aktérov v lokalite a schopnosť všetkých zainteresovaných rómskych i nerómskych aktérov vzájomne pozitívne a rovnocenne komunikovať a spolupracovať.

Prítomnosť predstaviteľov rómskych komunít v komisiách a orgánoch samosprávy a pri príprave vízií, koncepcií a programov integrácie je v tomto zmysle podmienkou úspešného projektu. Významnou podmienkou úspešnosti projektu je tiež aktívna účasť cieľovej skupiny na jeho realizácii. Participácia príslušníkov cieľovej skupiny znamená, že sa starostlivo reflektujú ich potreby a názory a podporujú sa tie tendencie integrácie, ktoré prichádzajú priamo od príslušníkov rómskych komunít. Cieľom je, aby sa princíp partnerstva stal súčasťou riešenia všetkých problémov integrácie a spolužitia v lokálnom spoločenstve, a nie iba problémov vymedzených jedným projektom. Uplatnenie princípu partnerstva je po každej stránke náročné, z dlhodobého hľadiska však prináša najlepšie výsledky. Príkladom partnerstva v praxi je príklad Pardubic.¹

Alternatívou tohto partnerského a participatívneho prístupu, alternatívou neprijateľnou, je etnizácia riešenia problémov a etnizácia riešených problémov.

► Princíp programovania

Reaguje na potrebu riešiť problém sociálneho vylúčenia rómskych komunít koncepčne a systémovo, pretože sa jedná o problém zložitý, komplexný a dlhodobý. Znamená to identifikovať podstatu problému a legitimizovať ho ako problém celého spoločenstva, nie iba ako problém vylúčenej komunity, resp. úzkeho okruhu zainteresovaných. Znamená to ale tiež nachádzať v procese vzájomnej komunikácie a vyjednávania také riešenia problému, ktoré sú akceptovateľné pre všetky zainteresované strany. Projekt komunitného bývania v Brne - Cejl je príkladom toho, ako nerešpektovanie tohto princípu môže ohroziť realizáciu projektu.

Literatúra

GEWERITH, A. 1981. The Basis and Content of Human Rights. In J.R. Pennocle and J.W. Chapman (eds) Human Rights. New York, London.

GOLINOWSKA, S. 1994. Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej. Studium ekonomiczne. Warszawa: PWN.

LOMASKI, L. 1984. Personal Projects as the Foundation for Basic Right. In *Social Philosophy and Policy*. Vol. I, 1984. Podľa: Golinowska, S. 1994. *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej. Studium ekonomiczne*. Warszawa: PWN.

¹ V Pardubicích (ako aj v Přerove) sa ukazuje, že hlavnou podmienkou nastúpenia cesty k integrácii v lokálnom spoločenstve nie sú peniaze na realizáciu projektu, ale vôľa k integrácii a schopnosť vzájomne rovnocenne komunikovať. Príklad Pardubic taktiež ukazuje, nakoľko významnú a pozitívnu úlohu zohrávajú orgány samosprávy, keď pomáhajú občianskym organizáciám realizovať projekty integrácie a keď sa dokonca významne podieľajú na ich realizácii. Projekt v Pardubicích je zatiaľ jediným projektom, kde cieľovou populáciou integrácie sú nielen lokálne rómske komunity, ale tiež lokálne majoritné spoločenstvo.

ROZMANITOST... 2000. *Rozmanitost a soudržnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin*. Vydavatelství Rady Evropy.

VAŠEČKA, Imrich, VELDOVÁ, Martina, 2004. Vybrané příklady dobrých praxí při předcházení sociálnímu vylučování romských komunit. In Šimíková, I., Vašečka, I. a kol., 2004. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, s. 181- 206.

VZTAHY... 1991. *Vztahy mezi komunitami a etniky v Evropě. Závěrečná zpráva projektu Vztahy mezi komunitami, Rada Evropy*. Rada Evropy. Podľa prekladu Magistrátu mesta Brna, pre interné potreby MMB.

Kontakt:

PhDr. Imrich Vašečka, Ph.D.

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

Joštova 10, 602 00 Brno

E mail: vasecka@fss.muni.cz